

ahogy tetszik – ars poetica

Schiller: Az ember méltósága

Nem szó kell ide. Megjön a méltóság, ha kap enni, S lesz hol laknia és adsz neki némi ruhát.

Schiller közbeszól

Manapság már igényes gondolkodók is kénytelenek belenyugodni abba, hogy csak emberjogi igényeink kodifikálhatók, de nem képzelhető el olyan alkotmány, mely szociális jogokat is a törvény erejével biztosíthatna valamely ország polgárainak. Ezért az összes létező demokráciák, amelyek persze erkölcsileg mind toronymagasan állnak az önkényuralmi rendszerek fölött, hazugságban élnek, amennyiben szociális jogainkat nem létezőknek tekintik, többnyire anélkül, hogy ezt bevallanák. E rendszer teoretikusai és publicistái szívesen hivatkoznak Kantra, aki szerint az erkölcsi törvények egyformán vonatkoznak minden emberi lényre; ebből az következik, hogy minden ember egyforma bánásmódot érdemel, és ezért öncélként tekintendő, nem pedig mások céljait szolgáló eszköznek. Vagyis minden embert egyforma méltóság aurája övez, amit mindenkinek tisztelnie kell.

Csak hogy a létezett és létező társadalmak nincsenek úgy berendezkedve, hogy realizálhassák Kant szép elméletét. A munkaadó például arra kényszerül, hogy munkásait eszköznek (is) tekintse, olyan lényeknek, akik gazdagodását szolgálják. A munkavállaló is eszköznek tekinti munkaadóját, olyan lénynek, aki saját érdekében az ő megélhetéséről is gondoskodik. Viszont ha – bármilyen okból – elmulasztja ezt megtenni, akkor méltóságporciója élvezetében is meggátolja őt. Ha például elveszti munkáját, akkor lakását is elvesztheti. Ez esetben privát szférája a közterületekre szorul, így aztán méltósága is odalesz.

Bámulva olvasom a végiggondolt, kiegyensúlyozott tanulmányokat, amelyek azt vizsgálják, hogy milyen államrend, a hatalmi ágak miféle elrendeződése, milyen törvénykezési szervezet és gyakorlat biztosítja leginkább az emberi jogoknak – például a szólás- és sajtószabadságnak, a törvény előtti egyenlőségnek – a maximális érvényesülését. Ezek a nehezen megoldható problémák kiszorítják a köztudatból azt az egyszerű igazságot, hogy a táplálkozáshoz fűződő kodifikálhatatlan jog még a szólásszabadság jogánál is fontosabb, mert akinek huzamosabb ideig nincs módja enni, annak számára még teoretikus lehetőségként sem létezhet a szólás szabadsága.

Ezért aztán a költők az igazság tekintetében sokszor mérhetetlenül előnyösebb helyzetben vannak, mint a filozófusok és társadalomtudósok. „Bőség kosara”, „jognak asztala”, „szellem napvilága”: így sorakoztatja fel igazságigényét Petőfi, még a sorrendet sem hibáztatja el. A társadalomtudomány joggal válszolhatja neki, hogy e követelmények közül az első igen fontos ugyan, de nem biztosítható. A kosarak megtöltéséről gondoskodó piacgazdaság ugyanis azon alapul, hogy csak akkor telhet meg X számú kosár, ha a szabadság fogalmába belefér, hogy Y számú üres maradhat.

Feltételezem, hogy Petőfi is tudta ezt, de nem kellett emiatt nézetét módosítania. A költő ugyanis nem kötelezhető arra, hogy ezáltal leírja, milyen konkrét intézkedések eredményeként, milyen államszervezet példás funkcionálása folytán juthat mindenkinek teli kosár. Aki viszont a társadalom működési törvényeiből indul ki, az sok hasznos javaslatot tehet, de csak úgy, hogy diszkrétan megfigyelkedik Petőfi kosaráról. Bámulom az ilyen embert, tanuló is tőle, de azért úgy gondolom: az emberiség végveszélybe kerülhet, ha végleg lemond teljesíthetetlen, jogos igényeiről. Ezért vidított fel egy Schiller-epigramma, a Die Würde des Menschen, amelyre nemrég bukkantam rá, és amely 1797-ben jelent meg, ugyanabban az évben, amikor Kant műve, Az erkölcsök metafizikája. Talán nem véletlen ez az egybeesés. Feltételezem, hogy Schiller azon melegebben elolvasta a korszakoltó erénybölcséleti művet, majd a maga illetéktelen költői módján közbekotyogott. Én pedig örömmel lefordítottam verses gondolatát.

[Eörsi István fordítása és írása az Ahogy tetsziknek]

Folytatódó sorozatunkban a kortárs magyar irodalom jelentős és szerethető személyiségeit mutatjuk be. Nem igazodva semmiféle hivatalosnak hitt rangsorhoz, hanem „ahogy tetszik” nekünk.

Eörsi István

Disznósajt és Lukács György

Sztálinizmus, 1956, börtön, mellőzöttség, demokratikus ellenzék, évtizedek óta csekély lelkesedés ön iránt a hivatalos irodalmi életben. Lehet-e tanulni az élet tapasztalataiból íróként és hétköznapi emberként?

Az embert az események kényszerítik rá, hogy néhány dolgot meggondoljon. Zokogtam az ágyban a feleségemmel 1953-ban, amikor Sztálin meghalt. Aztán amikor tettei ismertté váltak, a mai napig tartó szegényezés töltött el. Ezek szerint – gondoltam – nagyon sok oldalról meg kell vizsgálnom azt, ami mellé oda akarok állni. Olyan társakat kell keresnem, akik szintén ugyanígy tesznek. Ha pedig nem találok ilyeneket, akkor egyedül kell maradnom. Az ilyen belátások élményekből keletkeztek, nem intellektuális kérdéscsoportokból. De nem az alkatom változott meg, hanem az alkatomnak megfelelően változtam.

A belső lényeg megmarad?

Gyerekkoromtól baloldali embernek tartom magam, nem változott a szatirikus beállítottságom, sohasem türtem el semmiféle autoriter kezelésmódot. Bizonyos alkati csomagot az ember hoz magával, jó és rossz vegyületét. Ez keveset változik. A tapasztalatok arra jók, hogy egy sor későbbi csalódástól megóvjának. Ez segített ahhoz is, hogy íróként stílárís keresgélésbe kezdtem, és idősebb korban rájöttem, a tiszta műfajokon kívül kalandozásokat is vállalnom kell, és most azt hiszem, e nélkül kevesebbre vittem volna.

A barátságért sem köt kompromisszumot?

A Kádár-korszakban megéltem olyan hosszú korszakokat, amelyekben szinte

csak barátnőim voltak. A szó sokfajta értelmében. Akadt az életbenem egy-két nő, aki mindenkinél többet segített nekem, mert azt tanácsolta, ne törődjek a kudarcokkal: csakis azt próbáljam megvalósítani, ami bennem van. Ha csak egy vagy két írás erejéig sikerül, az is nagyszerű. A demokratikus ellenzék kialakulása idején, ha nem érték félre a szót, elvtársaim voltak inkább, bár azért fontos barátságok is kialakultak. Egy kicsit különálló voltam, mert már akkor sem tápláltam nagy várakozásokat a kapitalizmus iránt. Nyugat-berlini tapasztalataim igazolták a kapitalizmus tekintetében, amit mesteremtől, Lukács Györgytől hallottam. Természetesen jobbnak tartottam a polgári demokráciát az egypártrendszerrel, de tudtam, hogy egy igazságtalan társadalom eljövételében reménykedem.

Meg is kaptuk.

Megkaptuk, de mégis hogy kiforgassam Lukács mondatát, a legrosszabb pluralizmus is jobb, mint a legjobb pártidiktatúra.

Egyik önéletrészében említi, hogy a magyar költő nem vallhatja be, hogy szereti a disznósajtot. Lukácsot sem vallhatja be?

Jobb társaságban kevésbé illet kimondani a nevet, mint bizonyos négybetűs szavakat. A fiatal lányok elpirultak hallatán. Én lényegében a vele folytatott vitákban fejlődtem. Sok vonatkozásban egyre inkább szembekerültem vele, mégis úgy gondolom, hogy bizonyos művei a kor legnagyobb könyvei közé tartoznak, s hogy több ilyen okos emberrel soha életbenem nem találkoztam. Hatott rám a humora és az, hogy szinte vallásos hittel kiállt amellett,

amit igaznak tartott, és még az sem érdekelt, ha gyűlöletet és megvetést váltott ki vele. Ez rám erősen hatott.

Nem éppen a nyugodt élet programja.

Az életem során minden körülmények között alapvetően jól éreztem magam a börtönben. Akkor is, ha igazságtalanság ért, még a börtönben is volt sok szép óráim.

Hit. Annak, aki a gondolat szépségét tartja sokra – a költészetben is – idegen lehet.

Nem hiszem, hogy a gondolat és hit kizárja egymást. Vörösmarty írja a Gondolatok a könyvtárban végén, hogy minden reménytelen, „és mégis, mégis fáradni kell”. Bizonyos jövőképet, mint lehetőséget, akkor is meg kell őrizni, ha most még nem látom, hogyan valósulhat meg.

Ez nem igazán hit kérdése.

Irracionális hitke semmiképpen sem óhajtanék menekülni. De ha csupa rossz alternatíva van, jön a rezignáció a jobbknál, a rosszabbknál a cinizmus. Azt figyeltem meg, hogy a rezignált is előbb-utóbb elzülk, persze talál rá rezignált magyarázatot, amit megértek: szeretne ő is egy kis kekszvet venni a boltban. Az emberiségnek nem szabad utópiákban bízni, de elzárkózni sem szabad az utópiák igazságra törekvő pátozától. Semmiképp sem szabad a rossz valóságot mint megváltoztathatatlant, elfogadnia. Nem óhajtok sem rezignált lenni, sem cinikus, ezért ragaszkodom ironikus kritikai szemléletemhez, és az előre nem látható jónak is tartalékolok némi esélyt.

Szarka Klára

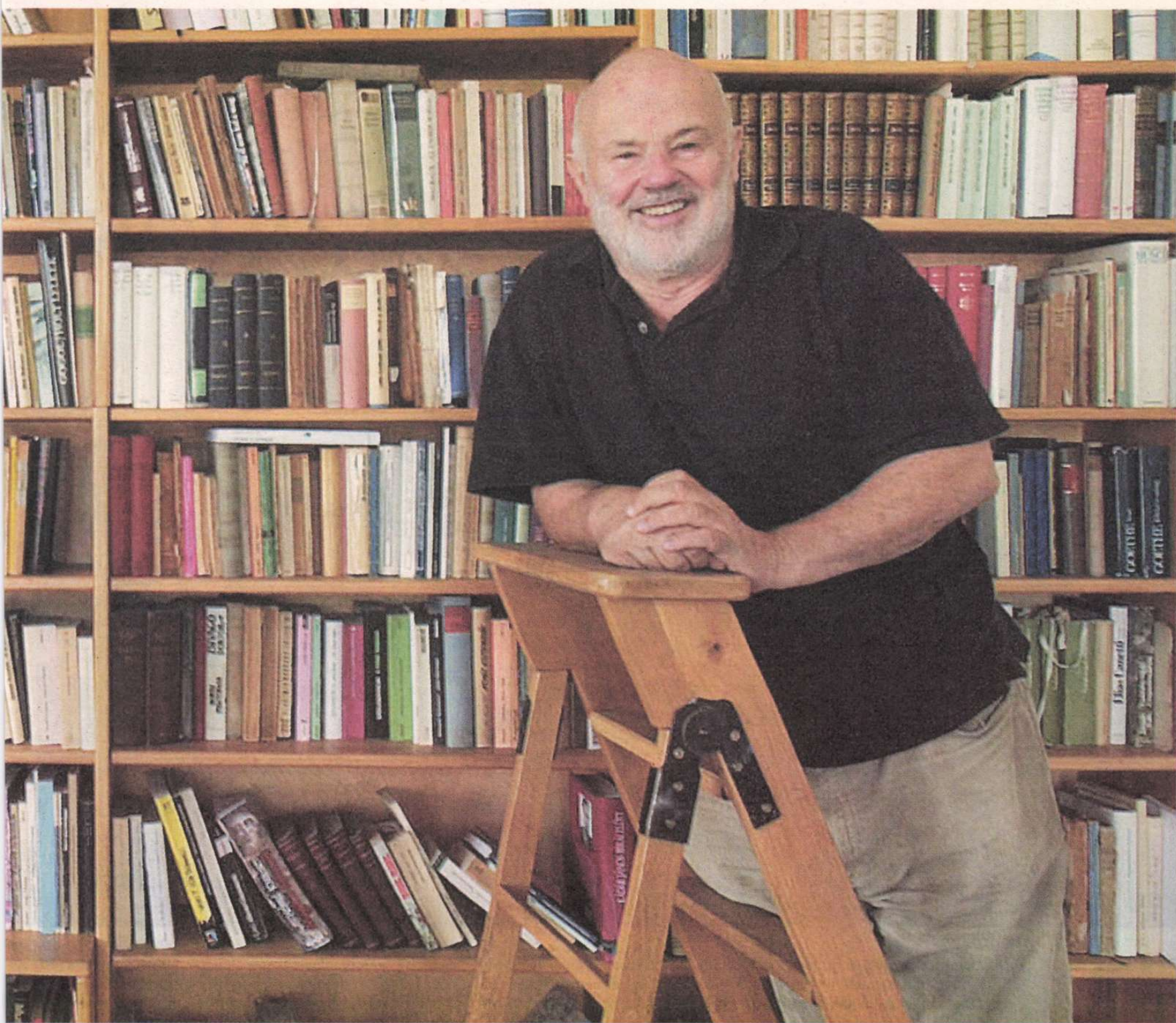
Életút

1931. június 1-jén Budapesten született. Az egyetemen Lukács György tanítványa. 1952-ben jelennek meg első versei, s Sztálint éltető művéért József Attila-díjat kap. Mái egyetlen állami kitüntetését. Tanárként és újságíróként dolgozik, 1956-os aktív szerepvállalása miatt nyolc év börtönre ítélik, 1960-ban amnesztiával szabadul. A Kádár-rendszerben a kompromisszumokat elutasító, nyíltan ellenzéki magatartása miatt a tiltott, jobb idősorokba tartozott. 1983–86 között Nyugat-Berlinben élt, ahol színdarabja jelent meg, és rendezhetett is. Egyik meghatározó tagja a formálódó demokratikus ellenzéknek, 1989-től a Szabad Demokraták Szövetsége országos tanácsának tagja, nemrég bekövetkezett kilépéséig.

Verseskötetek, többkötetnyi publicisztika, műfordítások, esszék, elbeszélések, drámák és önéletrajzi emlékezők szerzője. Lukács György filozófus több nagy művét, köztük Az esztétikum sajátosságát is ő fordította németről magyarra. Publicisztikái, vitacikkei rendszeresen jelennek meg a sajtóban, s különböző színházaknál működött dramaturgként.

Négy gyermeke van, János (1953), László (1955), Rita (1983) és Hanna (2001). Néhány elismerése: Frankfurter Autorenstiftung díj (1983), osztrák műfordítói díj (1988), Soros-díj (1988)

fotók: Pélyi Nóra

án

Portréromok

1978-ban ül egy nagyváradszőlősi lakás konyhájában a földön, hátát a konyhaszekrénynek támasztja, és mesél. Ötvenhatos börtönélmények, Lukács, Déry első kézből (lesújtóan is), először.

Évek múlva szamizdatokat csempész át a határon, visszafelé kéziratokat számos alkalommal.

1979 júniusában a Fradi kocsmában ebédelünk Pesten. Előtte a Magvető kiadó pénztárában negyedik alkalommal fizetik ki Űrügyeim című (évekig elfektetett, később majd mégiscsak megjelenő) kötete honoráriumának előlegét. Most vagyok, huszonhat évesen először, külföldön. Nekem ez lesz majd Magyarország. (A klaviatúrám szerint, próbálkozásaim ellenére Agyország, kérem majd javítani!)

Megyünk Nagyvárad felé két kocsival a négyesen. Írók, negyven és ötven felé, ő rövidesen hetven. Vezess ki a városból, te tudod, hol akarsz kimenni, mondja. Kocogunk, hosszú a kocsi az országúton is. Kitor, hosszan előz, megy mint a meszes, kockázat (korábban legalább négy kocsi tört össze), eltűnik a szemünk elől. Néhány év börtönnel az összes halálos ítéletét megússza majd, mondja valaki.

Cegléd előtt bevár. Itt biztosan eszünk valamit, mondja. Reggeliznem kell, higgyétek el, különben meghalok. Felnitja a csomagtartót. Juhtúró, disznósajt, friss kenyér. A börtönének óta valamit (ételt, nőt, halálos ellenséget) mindig spájzol. Pálinka nincs, mondja, azt majd veszünk. A következő száz kilométeren többször újra megelőz és bevár. Miért csinálod? Nem bírok menni senki mögött. Ha száguldoznál, akkor is megelőznék.

Sportot űz abból, hogy barátait magára haragítsa. Még nem láttam, egyszer majd megmutatja, ha listát vezet azokról, akik még nincsenek a listán. Számon tartja-e a hiányzókat? Strigulát kap-e a többszörösen megharagított? Vagy úgy gondolja, hogy aki mögötte van, arra nem kell haragudni. De az csak haragudjon, mert ha nem, akkor nem volt érdemes. Lehet-e úgy élni, hogy nem érdemes? Tele van jól titkolt szeretettel, mint egy gyermek, felnőtt és felnőtt között. Közte meg közte. Mint te meg én.

Hetvenedik születésnapján, amikor már égtek a reflektorok, mintha kiszámította volna, megjelent TGM, a huszonöt éves ellenfél. Látod, itt volt, G., mondta tele szájjal, pezsgővel a kezében és szendvicsmorzsával az ajka sarkában, elégedetten. Ezt tisztelem benne. De elment idő előtt, mondom neki. Ezért, látod, még jobban tisztetem.

Ady lelkiismerete és egészséges indulata, Karinthy közveszélyesen örült humora, Kosztolányi bénító nyelvi ereje és egy kompromisszumra képtelen Eörsi – legyen képzavar – észjárása tombol a publicisztikáiban, hallhatta (tőlem) vagy tizenöt évvel ezelőtt. Ezt közölnöd kellene másokkal is, mondta. Senki sem tudja rajtam kívül, miért lehetek az, aki vagyok. Barátaid uralma alól felszabadultál, ellenségeid számát élvezettel szaporított.

Nem fogja megbocsátani, hogy amíg ő évekig börtönben, addig mások kis és nagy szövetséget kötöttek (megtörő hatalommal) sőt. Éltek, alkudtak, harcoltak, szerettek, megaláztak, megaláztattak, nem alkottak és alkottak is. Szeretve voltak és lettek. Nem bocsátja meg, hogy csak majd most fogják észrevenni benne a költőt, azt,

aki valójában legbelül mindig is van, s ami neki – drámái, műfordításai, esszéi, publicisztikája, esszéregényei és emberi kapcsolatai előtt – a legfontosabb. Félnek tőle, ahelyett hogy szeretnék.

Gyilkos úriember, aki kevés nőre hallgat, két fiúra viszont következetesen. Unokái már nevelik, ha elérkeznyül, róluk hallgat el végérvényesen egy újabb remekművet.

Amikor a Szögek, általa válogatott, gyűjteményes kötetének kéziratát olvastam, megismertem. Húsz évvel azután, hogy először találkoztunk. Ráéreztem az érzelmeire. Nem is csak az érzelmekre, sokkal inkább arra, hogy érzelmes is tud lenni. Meglepődött, hogy nálam ilyen sokáig tartott annak a felismerése, ami miatt neki ön maga előtt olykor szégyenkeznie kell.

Te jó ég! Ó, aki mindent kiterget, az egyetlen közöttetek, aki naponta vörös szemekkel néz szembe vörös ifjúkorával, ezzel egy időben versorok és élesre töltött metaforák mögött bujkál és rejtőzködik? Túl voltam már a Gombrowiczon, a Jóbok könyvén, kevés drámáján, legjobb műveinek cincálásán. Minden kezembe kerülő publicisztikáját azért olvastam és olvasom, hogy fölláztson és ugyanazzal a lenyűgöző indulattal megnyugtasson. Hogy izgalomban tartson, hogy szerethessem és dühönghessek. Ó az, aki az észreveendőt észreveszi (helyettesít és helyettesít is), legyen az egy történet, egy gondolat, ami történetesen még nem az övé, egy esendő ember a gondolatban. Nem lehet tunyáságon kapni. Ha marni kell, akkor ő mar. (Ha simogatni kell, nem feltétlenül simogat.) Őrzi a házat (majdnem házat írtam, benne a pengeles gondolatot), kaparja a kerítést (pe-

dig helyből átugorhatná, mint egy puli), és sohasem ugat járókelőre. A nagyvadat megkeresi. Ha oda kell csapni, nagy derűvel csap oda, ahova kell. Megsemmisít, úgyannyira, hogy már közöd sincs saját magadhoz. Nem olyan rég azt mondta: többé nem hagyja szó nélkül, ha Lukácsot bántani merészlel. Nem hűséges leszek, mondhatná, hűséges maradok. Ebben következetes, nem úgy abban, ahogy szellemi ellenfeleit összeválogatja. Naggyá tett jó néhány kisfilű újkori fasiztát is.

Marosvásárhelyen egyszer kimaradt, hajnalban jött haza megrendülten. Az egész éjszákát Gálfalvy Györggyel töltötte, többek között Páskándi Gézárról meg a marosvásárhelyi pogromról beszélgettek. Mikor nagy bajuzást megláttam, hangját először meghallottam, nem hittem, hogy ezzel az emberrel megbarátkozom, mondta. Együttlétük némely kivételes pillanatán másnap, harmadnap sem tudott napirendre térni. 1999-ben?

A Bolyai utcai könyvüzletben Székely János gyűjteményes verseskötetét adták a kezébe. Megnézem, mit írt 56-ban, mondta, aztán eldöntöm, megveszem-e. Elolvasta. Megvette.

Minket össze szoktak téveszteni. A profánmányunk miatt. Sokszor megtehettem volna, helyette mégsem dedikáltam még könyvet. Ha holnap találkozunk, gyorsan befelé is szakállt növesztek (kalapot veszek, amit ő soha), nehogy összetéveszük egymást. Eörsi sohasem szentel sok időt külsejére, és a borostát, amit hármas késsel szabnak, mióta ismerem, az arcára kenve viseli.

Kőrössi P. József

